

Bird Atlas 2007-11

The breeding and wintering birds of Britain and Ireland.

D. Balmer, S. Gillings, B. Caffrey, B. Swann, I. Downie & R. Fuller 2013. British Trust for Ornithology, Thetford. ISBN-13: 978-190-85-8128-0. Harde koft, 720 pp. Prijs £ 69,99.

Het in kaart brengen van de verspreiding van vogels werd niet als eerste door de Britten ter hand genomen. De Nederlander Karel Voous bracht namelijk al in 1960 zijn standaardwerk 'Atlas van de Europese Vogels' uit. Het 'atlassen', dat wil zeggen de vogelbevolking van een gebied in kaart brengen op basis van gericht veldwerk in een vooraf vastgelegd grid, is wel een Britse uitvinding, geloof ik (*The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland*, Sharrock 1976). Overigens haalden de Britse vogelaars hun inspiratie bij de Britse botanici die al in 1962 de *Atlas of the British Flora* het licht lieten zien. In ieder geval was die eerste broedvogelatlas van Groot-Brittannië en Ierland over 1968-1972 een inspiratiebron die leidde tot een stroom van atlassen voor andere landen in de wereld. De Britten waren ook de eersten die de winterspreiding op dezelfde grid-basis in kaart brachten (*Atlas of Wintering Birds in Britain and Ireland*, Lack 1986) en ook dat heeft veel navolging gekregen. In Nederland zijn we trouwens samen met de Australiërs de enigen die ooit een jaar-rond-atlas hebben geproduceerd.

De nu verschenen *Bird Atlas* is inmiddels de derde broedvogel- en de tweede wintervogelatlas van Groot-Brittannië en Ierland. De grote hoeveelheid informatie die is verzameld over de verspreiding van de Britse en Ierse vogels heeft het de auteurs echter moeilijk gemaakt te kiezen. Die keuzestress trekt zijn wissel op het hele boekwerk. Zowel de inleidende hoofdstukken over geschiedenis en methode, foutenbronnen en de belangrijkste bevindingen, als de uitgebreide bijlagen zijn op zich al boekwerken waard. In de moderne tijd zou veel van die informatie beter op zijn plaats zijn geweest in een online publicatie.

Maar het meest hebben de samenstellers ongetwijfeld geworsteld met de vraag: hoe geef ik al die verspreidingsbeelden en de veranderingen daarin nu eigenlijk weer? Dit heeft geleid tot de keuze om per soort minstens zes en geregeld zeven kaartjes te presenteren. Logischerwijs krijg je dan een groot boek met kleine plaatjes. Was het misschien slimmer geweest voor minder kaartjes te kiezen? In ieder geval moet je goed licht hebben als je er doorheen bladert. Zelf vond ik de veranderingskaartjes het interessantst en ik betrapte me er bij het bladeren op dat ik uiteindelijk alleen nog naar die kaartjes keek. Misschien een beschermersafwijking?

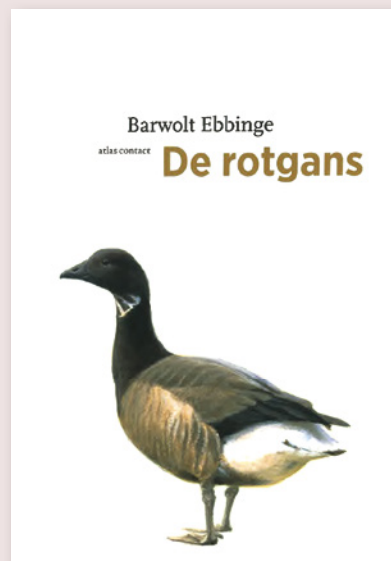
Door het grote aantal kaartjes is de tekst beknopt. Ook ontbreken grafieken die het aantalsverloop weergeven. Dat is jammer, want ook daarin zijn de Britten voorloper; hun monitoringprogramma's lopen al minstens 50 jaar. Het is nu niet gemakkelijk om een beeld te krijgen van hoe het nu feitelijk gaat met de vogelstand bij onze westerburen. Een laatste omissie is het ontbreken van aantalsschattingen van de populatieomvang; men heeft dat niet aangedurfd. Onnodige koudwatervrees: we weten allemaal best dat dergelijke schattingen hun beperkingen hebben.

En is de *Bird Atlas* daarmee een afrader? Welnee. Eenieder die is geïnteresseerd in het voorkomen van vogels en speciaal het wel en wee van de vogelpopulaties ten westen van Nederland is natuurlijk met dit boekwerk overmatig bediend. Het kost je

wel het nodige zoek- en bladerwerk, dus ga er lekker voor zitten. Ben je erg in een bepaalde soort geïnteresseerd dan ben je door de zorgvuldige selectie van sleutelpublicaties in het tekstgedeelte direct bij (in ieder geval voor wat betreft Brits onderzoek); de uitgebreide literatuurlijst telt bijna 1000 titels. - Robert Kwak

De Rotgans

Bartwold Ebbinge 2014. Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen. ISBN: 978-904-50-9160-0. Harde koft, 363 pp. Prijs €34,99.

De naam van Bart Ebbinge, 'ganzenbart' is onlosmakelijk verbonden met de Rotgans, de kleinste en meest buitenissige van onze ganzen. Van 1974 tot en met zijn pensionering in 2013 deed hij onderzoek naar deze 'zeegans'. Dat deed hij bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, dat daarna verder ging als Alterra. De kennis die Ebbinge in die 40 jaar opdeed over de Rotgans is nu samengevat in een mooi, handzaam boek. Naast een schat aan informatie over Rotganzen biedt dat boek ook een beschrijving van de carrière van Ebbinge, de avonturen tijdens de vele expeditie naar het Taimyr-schiereiland en de ontmoetingen met collega's wereldwijd. Knap rijgt Ebbinge wetenschappelijke resultaten,

anekdotes, historische wetenswaardigheden en beschrijvingen van de praktijk van het veldwerk aan elkaar.

Al die jaren richtte het onderzoek van Ebbinge zich op het beantwoorden van de vraag *“Wat bepaalt de grootte van de Rotganspopulatie?”*. Twee belangrijke processen die van invloed zijn op het broedsucces van de Rotganzen lopen als een rode draad door het boek. Het onderzoek begon in 1974 met het vastleggen van de relatie tussen het gewicht van de ganzen bij vertrek uit Nederland in het voorjaar en het aantal jongen waarmee ze het najaar daarop terugkeerden. Er bleek inderdaad een positieve relatie tussen het vertrekgewicht en het broedsucces te bestaan, maar deze manifesteerde zich alleen in jaren zonder tegenwind tijdens de voorjaars trek en wanneer er veel lemmingen in het broedgebied waren. Zo waren heel wat jaren onderzoek nodig om voldoende datapunten te verzamelen om de relatie bloot te leggen. Dat de driejarige lemmingcyclus een belangrijke rol speelde werd al wel verondersteld, maar wat er zich nu precies in de broedgebieden afspeelde bleef jarenlang een mysterie. Totdat Gorbatsjov met zijn *‘glasnost’* eind jaren tachtig van de vorige eeuw de deur op een kier zette...

“In 1990 was het dan zover. Terwijl de Rotganzen zelf al onderweg waren naar Taimyr, vloog ik met de andere deelnemers van een internationale expeditie via Moskou en Norilsk naar Dikson aan de monding van de Jenisej.” Hoe spannend moet dat geweest zijn! De Sovjet-Unie bestond nog, en voor het eerst sinds lange tijd konden westerse onderzoekers een kijkje nemen in de Russische Arctis. Ebbinge reisde tussen 1990 en 2008 twaalf keer naar Taimyr om de Rotganzen te bestuderen. Tijdens drie van die expedities was er sprake van een lemmingpiek, en werd het bewijsmateriaal voor de complexe relatie tussen Rotgans, lemming, Poolvos, Sneeuwuil, Middelste Jager en Taimyrmeeuw stukje bij beetje bij elkaar gepuzzeld. Het lijkt nog het meest op

een ingewikkeld soort spel waarbij de verschillende soorten roofdieren elkaar dwarszitten en vliegen afvangen en alleen tijdens de overvloed in lemmingpiekjaren de Rotganzen een kans krijgen grote aantallen jongen groot te brengen. De frequentie van de piekjaren lijkt in belangrijke mate de grootte van de Rotganspopulatie te bepalen. Deze relaties worden beschreven aan de hand van beeldende anekdotes. Dat is leuk om te lezen voor een groot publiek, maar een wetenschapper zal misschien liever meer ‘harde’ data zien dan de naturalistische aanpak die Ebbinge hier kiest.

Soms kreeg ik de indruk dat het boek wat te haastig is geschreven. Zo zijn er verwijzingen naar foto's die niet te vinden zijn, en valt Ebbinge soms in herhaling. Het boek is sterk verhalend, gemakkelijk te volgen, en als relaas over de Rotgans, en de factoren die de aantallen Rotganzen sturen, is het compleet en biedt het tal van interessante, vaak historische, feiten en nieuwtjes. Daarnaast probeert Ebbinge de lezer op eenvoudige wijze iets bij te brengen over de wetenschap van populatiedynamiek aan de hand van rekenvoorbeelden en eenvoudige grafieken die goed worden uitgelegd. Het boek is daarmee geschikt voor een breed publiek, maar biedt ook de (ganzen)onderzoeker een mooi overzicht van de kennis over Rotganzen wereldwijd.

Zelf vond ik hoofdstukken 16 en 17, over de ‘Wieringer gangzers’ en ‘Het ganzenroer’ fascinerend. Hier gaat het over de ongebreidelde jacht op Rotganzen zoals die tot in de vorige eeuw plaatsvond. Rotganzen, zwartbuiken en witbuiken, die vóór het afsluiten van de Zuiderzee en het verdwijnen van het zeegras uit de Waddenzee massaal bij het eiland Wieringen overwinterden, werden door de Wieringer gangzers met ‘bossen’ tegelijk gevangen met slagnetten. De Engelse jagers met hun *‘puntguns’*, die ook in de Waddenzee mochten jagen, maakten het nog bonter en konden met één kanonschot tientallen ganzen doden, en wisten in

één actie soms wel tot duizend vogels tegelijk te vellen. Dat er zulke enorme aantallen geschoten konden worden geeft aan hoe talrijk Rotganzen in die tijd geweest moeten zijn. Ebbinge dist in zijn boek talrijke historische bronnen op en weet heel aannemelijk te maken dat Rotganzen vóór het instorten van de populatie veel talrijker moeten zijn geweest als overwinteraar in West-Europa, zo talrijk dat ze zelfs massaal ruiden op het Russische eiland Kolguev, meer dan 1000 kilometer zuidwestelijk van de huidige ruigebieden op Taimyr.

Dat instorten van de Rotganspopulatie in de jaren dertig, en het moeizame herstel, is volgens Ebbinge het gevolg van een combinatie van een extreme jachtdruk, het uitsterven van het zeegras in de Waddenzee door een ziekte, gevolgd door de aanleg van de afsluitdijk en het verlies van de Zuiderzee. Dat verlies zit Ebbinge hoog, en hij citeert de treffende woorden die Rob Bijlsma er al over schreef *“De Zuiderzee (...) werd met de sluiting van de afsluitdijk bijgezet in het pantheon van verwoeste ecosystemen”*. De miljoenen Rotganzen, waarvan ook ik na het lezen van dit boek denk dat ze er ooit geweest moeten zijn, zullen nooit meer terugkeren.
- Henk van der Jeugd

Tien miljoen vogels in tienduizend uren.

Voorjaars trek bij Breskens 1981-2013.

Telgroep Breskens 2014.

Telgroep Breskens publicatie 7, Vlissingen. Harde kaft, 232 pp.,

Prijs € 14,- (incl. verzending binnen Nederland; € 20,- naar België).

In 2006 verscheen het Breskensboekje ‘verTelpost Breskens 1980-2005’. De samenstellers spraken af dat het de laatste zou zijn. In het voorjaar van 2014 verscheen echter het zevende en állerlaatste Breskensboekje: ‘Tien miljoen vogels in tienduizend uren’. Het gaat verder waar de vorige editie ophield (in 2006) en loopt door tot en met 2013. De intentie was om het op

zijn Zeeuws toch vooral eenvoudig te houden. Het bloed kruipt echter waar het niet gaan kan en een strategisch geplaatste garnalenkroket deed zijn werk. Het gevolg daarvan werd in het voorjaar van 2014 gedrukt.

Doorspekt met tientallen foto's van langstrekkende vogels, alle gemaakt op de telpost, is dit boek niet alleen be-

doeld voor de lezer die bekend is met het voorjaarstrekfenomeen Breskens. Ook voor mensen die nog nooit een voet op deze beroemde telpost gezet hebben, maar wel interesse hebben in vogeltrek, is het een absolute aanrader. Na het voorwoord wordt de lezer meegenomen naar Breskens en krijgt hij uitgelegd wat deze locatie zo uniek maakt en hoe het systematisch tellen ooit begon. Omdat er op dit moment recht voor de telpost grootschalige landschappelijke veranderingen worden doorgevoerd om de Zeeuwen te behoeden voor de gevolgen van een theoretische superstorm, krijgt ook de toekomst van de telpost de nodige ruimte. Dit project, 'Waterdunen' genaamd, omvat onder andere een binnendijks slikken- en schorrengebied met gedempt tij. Dat kan zeker een aantrekkende werking hebben op overvliegende soorten. Of valt dadelijk

de Zwarte Ibis of Gestreepte Strandloper ongezien in Waterdunen? Beiden zijn nog nieuw voor de telpost en staan derhalve hoog op de lijstjes van Breskengangers.

Na het, voor de doorgewinterde trek-teller, zeer herkenbare lied de *Breskens Blues* op pagina 15, krijgen een aantal bekende Breskengangers een gezicht in het met veel humor doorspekte hoofdstuk 3. Zeer het lezen waard om er achter te komen hoe door de tijd heen de bekende gezichten ten tonele verschenen en hoe een *Limbo-influx* de Zeeuwen van weleer leerde hoe ze de diverse overtrekkende zangvogels konden herkennen.

Nu we de achtergronden kennen van alles wat maar met Zeeuwse vogeltrek, de telpost en de bewoners te maken heeft, wordt het tijd om tot de kern van het boek te komen: de bespreking van alle 285(!) soorten en hun aantallen sinds 1981. Daarbij begint het met wat echt nieuw materiaal is: de resultaten van de voorjaren 2006-2013. Alhoewel de maanden januari/februari niet snel geassocieerd worden met voorjaarstrek begint bijna elk van deze jaren wel in deze periode, alleen al omdat soorten als Grutto, Kievit en Veldleeuw-werik al binnen beginnen te druppelen in deze tijd. Soms loopt het voorjaar door tot in juni, bijvoorbeeld in 2006 en in 2007 toen een groep van 61 Vale Gieren ten zuiden van de telpost werd waargenomen. Een genot om door deze jaren meegevoerd te worden aan de hand van de ongelooflijke aantallen en soorten. Dat hoeven niet altijd zeldzaamheden te zijn, zoals de twee (!) Ralreigers op 12 april 2007 of soorten die nu als schaars of zeldzaam te boek staan maar ooit in grote getale langsvlogen. Een voorbeeld daarvan is de Zomertortel met een dagrecord van 689 vogels op 15 mei 1982 terwijl er in 2013 niet meer dan 15 in totaal werden geteld... Minstens zo bijzonder zijn de enorme aantallen van 'gewone' soorten die op één dag langs kunnen vliegen. Wat dacht u van 381 290 Graspiepers op 15 april 2003, de 30 981 Boerenzwa-

luwen op 10 mei 1998 of de 6868 Gele Kwikstaarten van 22 april 1998. In nagenoeg elke soorttekst worden bijzonderheden benoemd, trends verklaard en jaarmaxima en dagmaxima gegeven. Bij niet minder dan 138 besproken soorten wordt de soorttekst vergezeld van een of twee grafieken: het gemiddeld aantal exemplaren per uur per standaardweek en/of het gemiddeld aantal exemplaren in de hoofdtrekperiode, die uiteraard soortafhankelijk bepaald is.

Tekstbijdragen zijn van Sander Lilipaly, Thomas Luiten, Eric Martelijn, Peter Meininger, Gerard Troost, Rinse van der Vliet & Pim Wolf. Grafieken en databewerking: Gerard Troost. En Peter Meininger tekende voor de eindredactie.

Bestellen kan door het overmaken van €14,- (inclusief verzending binnen Nederland; €20 naar België) op IBAN NL87INGB0000076442 t.n.v. P.L. Meininger te Vlissingen, onder vermelding van 'Breskens 2014'. Graag volledig postadres vermelden! Afhalen op de telpost: €10,-.

– Joost van Bruggen